

GOGOL: HÁZTŰZNÉZŐ

Boldo⁹ boldo⁹talánok

Remek előadásban látható Gogol komédiája Kaposvárott. Keszég László rendezése fokozatosan eltáncol a szöveg realista megközelítésétől, s a történet abszurditását hangsúlyozó groteszk bohózzattá alakítja a darabot. A szereplők nagy kedvvel vesznek részt a játékban - amely többnyire színészi eszközeik megújítására inspirálja őket -, könnyen ráéreznek a stílusra, bátran bolondoznak: természetesnek hatnak széles mozgulataik, komikus gesztusaik, bátran használják a testü-

Már az előadás kezdő gesztusai is arra ösztönzik a nézőt, hogy ne egy valóságosnak feltételezett világ szemléelőjének szerepébe helyezkedjen bele, inkább afféle jókedvű játékként figyelje az eseményeket. A színházi illúzióteremtés konvencióit ironizálja az a megoldás, ahogy a rendező feltárja a hatásmechanizmus működését. Nyitott színpad fogadja a közönséget, a díszletek között egy mosolyogva sétálgató színészt látunk. A darab későbbi főszereplője elégedetten

ira. Elégedetten figyeli a főszereplő azt is, ahogy a magasból aláereszkedik az ágya, a hozzá illő „kihajtogatható” háttérfalet a gravitáció ereje csomagolja ki. Ezzel az egyszerű trükkel alakul át a díszlet Podkoljoszin szobájává. Otletesen működik a színpadi masinéria, kezdődhet hát a szellemes előadás.

Az ironikus felütés felerősíti az első jelenet(ek) játékos mozzanatait, bár Podkoljoszin (Spindler Béla) monológja, a szolgáljával, Sztjepannal (Nagy Viktor) való vesze-

Kelemen József (Kocskarjov), Német Mónika (Agafja Tyihonovna), Lázár Kati (Arin Pantyelejmonovna) és Molnár Piroska (Fjokla Ivanovna)

ket a burleszketűdőkben. De nem öncélú mutatványokat látunk tőlük. A populáris komédiaformákban, illetve a némafilmeket idéző megoldásokban is az emberábrázolás lehetőségeit fedezik fel: különös figurák furcsa jellemtorzulásai tárulnak fel a színészi játékban, úgy, hogy az alakok emberi esendősége is nyilvánvaló válik. Nem üres formalizmus szervezi tehát az előadást: a stilizált megoldások, a megkoreografált etűdök nem pusztán a hatáskeltést szolgálják: segítségükkel a képtelenségig fokozódnak a darab különös-mulatságos helyzetei, ismerősen mindennapi szituációkat látunk, amelyek épp köznapiságukban válnak elképesztően bizarrá.

tálja, hogy az előadás kezdetét jelző zene hangjaira aláereszkedik a horizontfüggöny, amelyre csinos orosz templom van festve, körülötte házakkal, fölötte kék éggel. Hosszasan halad egyre lejjebb a háttérfestmény, egészen addig, míg a díszlet ablakainak magasságába ér. A megszülető kép azt érzékelteti, hogy a színpadi szobából a város egyik templomterére látunk. De nem a valóság képeként tekintünk a látványra, mert azt is láttuk, ahogy ez a színpadi illúzió megszületik. Ráadásul újabb ironikus gesztusként a zsinórpadlásról alálógatott, gömbölyded pici felhők jelennek meg a díszlet fölött, s pajzánul ringani kezdenek a könnyed zene hangja-

kedése, Fjokla Ivanovna (Molnár Piroska) házasságszerzőnővel való találkozására még értelmezhető a realista játékkonvenciók felől is: a színészi gesztusok a figurák jellemzését szolgálják, bár a túlzások némileg karikatúraserűvé teszik az alakokat, az akciók pedig a valóságosság határait feszegetik, de nem lépnek át azon.

Spindler Béla az együgyűségig derűs, mosolygós Podkoljoszint formál, afféle nyílt lel-
kü ostobát, aki azt hiszi, hogy mindenki világosan látja a szándékát, amellyel még maga sincs teljesen tisztában. Ezért ugráltatja a szolgálját: nem is az a fontos neki, hogy

hozatta-e a csizmáját, hanem azt szeretné tudakolni, hogy a mesterek nem kérdeztek-e rá: mi végre ez a hajcihő? Csak tán nem nősülni készül Szyepan gazdája? Podkoljoszin, mint egy nagyra nőtt gyerek, egyszemélyes játékot játszik: Szyepannak szegezi a kérdést, amelyet önmagának tesz fel, a mesteremberek szájába adja a gondolatot, amellyel kedvtelésből ő maga kacérokodik. De nem a szándék fontos számára, hanem a lehetőség: örömet a képzelgés okoz neki s nem az elhatározás. Kínosan ügyel arra, nehogy átlpje ezt a végzetes határt, amelyen túl visszavonhatatlan cselekvésre kellene magát ragadtatnia. A házasságszerzőnőt is csak képzelete játékaihoz hívja társul: miközben Fjokla Ivanovnáat a menyasszonynak ajánlott lányról beszélgeti, Podkoljoszin lefekszik a padlóra, mint egy

Kelemen József Kocskarjovjának ilyen a természet: tele van gátlástalan energiákkal. Behízog, meggyőző a modora, képes bárkit rávenni, rábeszélni bármire. Amit kigondolt, szeretné azonnal megvalósulva látni. A hírtelen elhatározások és a gyors cselekvések embere. Egyszóval nem ismer lehetetlent. Es mi lehetne képtelenebb cél, mint egy megrögzött agglegényt rávenni a házassodásra, ugyanakkor elhitetni a menyasszonnyal, hogy ez a kedvesen mulya, gyáván tesztesza völegényjelölt valójában álmai hercege? Ha ő maga boronálja össze a frigyét, ezzel Fjokla Ivanovná is elégtételt vehet. Kocskarjov és a házasságszerzőnő ugyanis, amint meglátják egymást, utálkozva pöknek egymás felé (ezt minden találkozásukkor szertartásszerűen elismélik). A férfi kontárnak tekinti az asszonyt,

hangzó dallamtöredékek sajátos érzelmi elenpontot teremtenek a helyzetekhez. Már-kos Albert zenéje eleinte úgy hat, mintha az alkotók Nádas-Vidovszky Találkozásának komikus változatát igyekeztek volna megteremteni. (Míg Nádas Péter drámaszövegét zenei szervezettségűvé alakítja Vidovszky László muzsikája, addig a kaposvári *Házfűz*-nézőben a zene a Gogol darabjával kialakított sajátos, ironikus viszonyt érzékelteti.) A hasonlóságot erősíti, hogy itt is élőben szól a muzsika. De a zenészek nem a megszokott helyükön, a zenekari árokokban ülnek, hanem a színpadon, a díszlet fölött foglalnak helyet. A második képből kiderül, hogy lényegében egy szekrény tetején ücsörögnek.

A következő jelenetektől azonban fokozatosan funkciót vált a zene. Mindez a játéktípus

Znamenák István (Csocsalov), Nyári Oszkár (Anucskin), Bezerédi Zoltán (Tojáska) és Német Mónika (Agaffja Tyibonovna) (Simarafotók)

gyerek, ha sikerült rávennie a dajkáját, hogy mondja el a kedvenc meséjét.

Molnár Piroska Fjokla Ivanovnája fontoskodik, zsörtölődik. Tetszik neki, hogy szükségük van rá az agglegényeknek. Ugyan mire mennének egymagatokban, ti szerencsétlen férfiak?! - ezt érzékeltetik fölényes, sajnálkozó, mégis szeretetteli gesztusai. Máskor meg magát sajnáltatja. Így leplezi növekvő türelmetlenségét, amiért nem tud zöld ágra vergődni Podkoljoszinnal. Hetek óta jár a nyakára, és az egyre csak halogatja az elhatározást. Kétnaponta iderendeli, hogy meséljen neki a kiszemelt lányról, de nem képes rá-szánni magát semmiféle lépésre. Újra és újra elbájolja a menyasszonnyal szóló mese, de kimozdulni sem hajlandó a szobájából.

Így menne ez a végtelenségig, ha az egyik „házasságszerző ceremónia” közben nem jelenne meg váratlanul Podkoljoszin barátja, Kocskarjov (Kelemen József). A vendég kuncogva ismeri fel a helyzetet. Úgy érzi,

ezt mi sem bizonyítja jobban, mint saját sikerületlen házassága, amelyet szintén Fjokla Ivanovna hozott össze. Az asszony viszont hálátlan disznónak gondolja a férfit, aki nem tudja megbecsülni a neki tett szolgálatokat.

Az előadás első jelenetei lényegében realista helyzet- és jellemrajzokból indulnak ki, de mindezt némileg elrajzoltá teszik a gesztusokban, akciókban megjelenő túlzások. (Podkoljoszin nem az ágyra telepedik le mesét hallgatni, hanem a földre. Fjokla Ivanovna az indokoltnál szélsőségesebb hangulat-váltásokkal reagál Podkoljoszin tehetetlenségére. Kocskarjov energikus, széles gesztikulációja is túlzónak hat.) Ezek megerősítésében fontos szerepe van a zenének. Szyepan (Nagy Viktor) csetlőbotló megjelenéseit például mindig zavarodottan ide-oda puffanó dobütések vezetnek be. Más szereplők komikus gesztusait is efféle zenei ötletek erősítik meg. Máskor sajátos elidegenítő szerepet kap a muzsika: egy-egy szót, mondatot hangsú-

Ahogy szaporodnak az előadásban a koreografikus mozzanatok, a burleszkszerű megoldások - ahogy távolodik a játék a realista közelítésmódtól -, úgy teremti meg a muzsika is ennek alapjait: aláfesti a jeleneteket, mintha némafilmet látnánk, megadja a ritmust a komikus mozgássorokhoz, a fölpörgő jelenetekhez. Megteremti a nekiszabaduló játék lendületét. Ilyen a házasságszerzőnő és a menyasszony, illetve a nénikéje találkozását ábrázoló jelenet is. Fjokla Ivanovna és a néniké, Arina Pantyejmonovna (Lázár Ka-ti) vitába keveredik, hogy milyen völegény az igazi. A házasságszerzőnő a nemes hivatalnokok mellett kardoskodik, a néniké sokkal többre tartja a becsületes, jómódú kereskedőket. A színpadi játék azonban nem a vita valóságtartalmát bontja ki, nem morális vagy emberi igazságait hangsúlyozza, hanem komikus mozzanatait emeli ki.

Fölpörgetett, lendületes veszekedést látunk, amelyben két józanságot vesztes, kerepelő vénasszony ágál egymás ellen. Mindezt a pergő ritmusú zene különös, furcsa táncá alakítja. Ettől válik valóban bizarrá a helyzet.

Ez a bohózszerű megközelítés a kérék érkezésekor bontakozik ki igazán. Mindegyikük egy-egy komikus karaktert testesít meg, amit a maszkszerű smink, a mulatságos öltözetek mellett elsősorban az egyes alakokra jellemző furcsa mozdulatok, groteszk gesztusok érzékeltetnek. Ezek azután egy-egy burleszkszerű etűdben sajátos mozgássorrá, afféle koreográfiává állnak össze.

Tojáska gondnok (Bezerédi Zoltán) első sorban a hozományért nősülne. Ő érkezik elsőként, és első dolga, hogy leltárszerűen ellenőrizze a listát, amellyel a házasságszerzőnő kecsgettette. Izgatott, komolykodó, eltúlzott mozdulataiból bohócszám alakul ki: megdörzsöli az ezüstöket, hogy meggyőződjön a valódiságukról, kipakolja a szekrényből a ruhákat, hogy megszámlolja őket, magára

ölti a bundát, kellemedik benne, mélyen kihajol az ablakon, és egy fadarabot emel be a szobába: így ellenőrzi a szárnyépület anyagának minőségét. Bezerédi Zoltán Tojáskája öntelten ostoba, rátartí, kedélytelen ember. Igazi komikus figura. Hivatali tekintélye miatt ellenállhatatlannak gondolja magát: odaáll például a menyasszony elé, tekintélyt parancsolóan kidülszti a hasát, s szinte ráripakodik a lányra, hogy mondjon neki igent.

Másodiknak a gyáván szolgálatkész, a mulyaságig félénk Anucskin (Nyári Oszkár) érkezik. Be se mer lépni az előszobából a szalonba. Dunyuska (Urbanovits Krisztina), a szolgálólány szól rá, hogy jöjjön be. Ide? - kérdezi óvatosan a fiú, és egy félénk lépést tesz beljebb. Ide! - mondja a szoba közepére mutatva a lány. A fiú megint gyámoltalanul visszakérdez, és újabb óvatos lépést tesz, a szolgálólány ismét ellentmondást nem tűrően igazítja ki. Így megy ez percekre keresztül: kedvesen bohókás huzavona veszi kezdetét, és Anucskin is némi bátorságot merít abból, hogy játékként fogja fel a helyzetet, amibe, akárcsak egy bújócskába, lassan belefeledkezhet. Infantilizmusa abból is kiderül, ahogy magához veszi a kereveten heverő játék macit. Hozzábújik, belekapaszkodik a vészhelyzeteknél. Mulatságos húzd meg, ereszd el alakul ki, amikor vissza akarja tőle venni a játék macskót a tulajdonosa, Arina Pantyelejmonovna, aki - mint ahogy a bábuhoz való ragaszkodásából kiderül - maga is gyermeki lélek.

A harmadik kérő, Csocsalov tengerész (Znamenák István) belépője valóságos komikus baletté alakul: különféle groteszk pózokba helyezkedik, hogy Dunyuska mindenütt, még az intímabb helyeken is le tudja kefélni a ruháját. Znamenák István Csocsalovja ennek ellenére nem kéjenc, maga is gyermeketeg lélek, aki leginkább abban leli kedvét, hogy állítólagos tengeri kalandjairól és külföldi tapasztalatairól lóditson. Ő tartja szóval a férfitársaságot, be nem áll a szája, de a menyasszonnyal szembe találva magát ő is megkukul. Neki tetszik meg leginkább a házikisasszony, így hát számára valódi kudarc, amikor - Kocskarjov mesterkedése nyomán - kikoszarazzák. Ezekben a pillanatokban Znamenák megmutatja a mélyen komikus. már-már

bohózáti alak szájalmat ébresztő, tragikus árnyalatait is: Csocsalov összetörve ül az asztalnál, nem érti, hogy mi a baj vele, hisz sorrendben ez már a tizenhetedik csalódása. Minderre a jelenetet aláfestő melankolikus zene is ráerősít.

A belépőkkel, magánszámaikkal remekül jellemzett figurák hatásos, többnyire bohózáti helyzetekben találkoznak egymással. Azoknál a jeleneteknél, melyeket Gogol a furcsa, komikus alakok megismertetésének céljából írt, az előadásban egyértelműen az ötletek veszik át a vezető szerepet. A gegek a nyelvi poénon és emberi megfigyelések ad abszurdum vitt vizuális megfelelőinek hatnak. A kettősök, a triók és a csoportos „számok” hasonlóképp jól működnek. Különösen hatásosak azok a felpörgetett játékok, amelyek - rendre visszatérően - a kérők együttes riadalmát ábrázolják. Mindannyian egyaránt félnek a leánykéréstől, de ez elől ki-ki a maga vérmérséklete szerint próbál elmenekülni: Csocsalov kilép az ablakon, a középső keresztlécbe kapaszkodik, mintha egy hajó vitorlarúdjaiba csimpaszkodna; Anucskin rendszerint a szekrénybe menekül, ahová többnyire a játék macskót is magával cipeli; Tojáská elhasal a kanapén, fejét a párnák közé fúrja, mint ahogy a strucc dugja fejét a homokba veszélyt érezve. Azokat a jeleneteket azonban, amelyekben Gogol a kapcsolatok alakulását ábrázolja, a történetet bonyolítja, némileg megakasztják a gegek. Ezért is tűnik az előadás második része hosszadalmasabbnak, fárasztóbbnak az elsőnél.

Agafja Tyihonovna, a menyasszony és Podkoljoszin találkozásában az előadás végül visszatér a groteszk elemekkel fűszerezett realizmushoz. Az ötletek visszafogottabbá, az emberi karaktervonások, viszonyok rajza plasztikusabbá válik. Két, esetenül gátlásos, mégis derűs lelkű ember folytat nehézkes, nyögvenyelős párbeszédet egymással. Nagy nekikészülődéssel csupa bugyuta közhelyet, semmitmondó általánosságot préselnek ki magukból, mégis megérik a „rokon lelket” egy-másban. Német Mónika Agafja Tyihonovnája a felnőttkor kérdéseivel hirtelen szembeállított bakfis, aki nemcsak a férfiakról és az asszonvi szerepekről tud

hanem önmagáról is. Ez a kikerekedett szemű, a világ dolgaira elhűlten rácsodálkozó naivitás nemcsak félénkké, de befolyásolhatóvá is teszi őt. Amit meggyőzően festenek le előtte, abba könnyen beleképzelet magát. Ezért enged Kocskarjov manipulációjának. Ezért látja szörnnyeteg széltolónak a többi kérőt, ezért képzelet álmait lovagjának Podkoljoszin. Ezért hiszi el azt, amiről mindenki csak kötelességszerű közhelyekben beszél: hogy az ember a házasságban a boldogságára talál. Agafja Tyihonovna és Podkoljoszin is erről álmodozik rövid, semmitmondó találkozásukat követő monológjában. De lehet-e boldogságot nyerni ilyen váratlanul? Nem nagyképszerűsége ennyire siettetni? Megtörténhet estére az, amit az ember reggel még nem is remélt? Lehetséges-e az, ami ennyire valószerűtlen?

Podkoljoszin tehát csak valószerűtlen álmaiból ébred, a realitás viszonyai közé menekül vissza, amikor hirtelen elhatározással kiugrik az ablakon menyasszonya szalonjából, ahol néhány percre vigyázatlanul egyedül hagyták. Kocskarjov - aki többször is visszacipelte már - újabb kudarc látán nem tehet mást, mint váratlanul nyelvével ölti a közönségre. Ezzel a pimasz gesztussal zárul a produkció, amely épp annyira távolodik el a hazai színpadjainkon megszokott színházi formáktól, hogy újdonságával képes legyen hatni, de szokatlanságával ne hozza teljes zavarba a nézőket. A kérdés csak az, hogy merészkedhet-e ezen is túl a hivatásos színház

SÁNDOR L. ISTVÁN

Gogol: Háztűznéző
(**kaposvári Csiky Gergely Színház**)

Fordította: Morcsányi Géza. Díszlet: Valcz Gábor. Jelmez: Szűcs Edit. Zenei vezető: Hevesi András. Fény: Bányai Tamás. Dramaturg: Merényi Anna. Zene: Márkos Albert. Rendező: Keszég László.

Szereplők: Német Mónika, Lázár Kati, Molnár Piroska, Spindler Béla, Kelemen József, Bezerédi Zoltán, Urbanovits Krisztina, Nyári Oszkár, Znamenák István, Karácsony Tamás, Nagy Viktor.

Zenekar: Márkos Albert, Barabás Edit, Biczó Gábor, Kónya József.

FEDERICO GARCÍA LORCA: BERNARDA ALBA HÁZA

EGYMÁS MELLETT

Kevés rendezőnek indult úgy a pályája, mint Schilling Árpádé. Ismert alternatív színházi színész-rendezőként vették fel a Főiskolára (ami eleve nem szokványos), ahonnan már harmadévesként „köszínházi miliőbe” kilépve, egyúttal saját korábbi társulatát is megtartva hozott létre jelentékeny előadásokat, melyek közül többet komoly szakmai díjakkal ismertek el. Schilling azonban nem ül a babérjain: feszes ütemben, minden önismét-

léstől mentesen hoz létre markánsan eltérő stílusú produkciókat. Nyelvet, formát, stílust próbálgat, nem óhajtja minduntalan letenni névjegyét előadásaiban; nemigen van két bemutatója, mely hasonlítana egymásra. Vanak, akik ezt azzal magyarázzák, hogy még kiforratlan egyéniség; a magam részéről remélem, hogy ebben az értelemben nem is fog „kiforrni”, s továbbra is vállalja a tartalmi-formai útkeresés rizikóját a sikerek felmele-

gítésének biztonsága helyett. Még akkor is, ha a létrejövő előadások között törvényszerűen akadnak problematikusabbak, kevésbé sikerültek - mint például a Katona József Szín-házban frissen bemutatott *Bernarda Alba háza*.

Schilling rendezése a darab mindkét játékszási hagyományától eltér; a sokat emlegetett (bár színpadjainkon csak elvétve megéreztetett) duende titkával nem